

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Сумського державного університету



В. Д. Карпуша

« 25 » _____ 2023 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Семенова Андрія Юрійовича на тему «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки», що подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями
08.00.03 – Економіка та управління національним господарством
08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Рецензенти д.е.н., проф. Люльов О. В., д.е.н., проф. Захаркін О. О., д.е.н., доц. Рубанов П. М. проаналізували докторську дисертацію Семенова Андрія Юрійовича «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки» та наукові публікації, в яких висвітлені основні наукові результати докторської дисертації А. Ю. Семенова, і прийняли такий висновок щодо дисертаційної роботи.

1. Актуальність теми дослідження

Актуальність дослідження зумовлена динамічним розвитком цифрових технологій та нових форм організації бізнесу, що в умовах безперервної інтеграції цифрових послуг у різні сфери суспільного та економічного життя формує підґрунтя для цифрової трансформації економіки, її переходу від індустріальної до цифрової основи. У цьому контексті розвиток цифрової економіки стає одним із головних факторів зростання як світової, так і вітчизняної економіки, розмір якої тільки в Україні, згідно з розрахунками Українського інституту майбутнього, у 2030 р. досягне 1 трлн. дол. США. Крім збільшення продуктивності праці від застосування цифрових технологій, формування цифрової економіки загалом сприяє: появі нових інноваційних продуктів, послуг та бізнес-моделей, що за своєю сутністю мають «підривний», трансформаційний характер; зростанню інклюзивності та доступності товарів,

послуг, знань, інформації; глобальній зайнятості та підприємництву через можливості віддаленої роботи, доступу до фінансового капіталу (венчурне фінансування, краудфандинг, P2P кредитування) і цифрових технологій (аналіз великих даних, хмарні обчислення та штучний інтелект); сталому розвитку та вирішенню нагальних суспільних проблем (пошук джерел відновлювальної енергії, розбудова розумних міст та підприємств, телемедицина, онлайн-освіта, вільний доступ до інформації).

Як свідчить аналіз, розвиток цифрової економіки тісно пов'язаний із прогресом у фінансовій сфері, що зумовлює відповідні процеси цифрових трансформацій і на ринку фінансових послуг. Серед них основними є: перехід на цифрові бізнес-моделі створення і продажу (надання) фінансових продуктів (послуг); вихід на ринок фінтех-компаній, які в комбінації цифрових технологій пропонують інноваційні, зручні та економічно вигідні фінансові послуги та продукти; нові способи взаємодії зі споживачами фінансових послуг, підвищення їх фінансової та цифрової грамотності завдяки широкому доступу до фінансових послуг через мобільні додатки та інтернет-сайти; розвиток партнерських відносин між фінансовими установами, фінтех-компаніями, представниками сфери BigTech та електронної комерції щодо створення спільних фінансових продуктів, підвищення інклюзивності та якості фінансових послуг для клієнтів у межах розвитку концепцій відкритого, вбудованого та лайф-стайл банкінгу.

Загалом, потенціал розгортання цифрової економіки та її наслідків для розвитку сфери фінансових послуг є очевидним і додатково підтверджується увагою державних інституцій в Україні, зокрема прийняттям в останні роки відповідних нормативно-правових документів: Законів України «Про електронну комерцію» (2015), «Про електронні комунікації» (2020 р.), «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (2021 р.), «Про платіжні послуги» (2021 р.), «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (2022 р.), «Про віртуальні активи» (2022 р.), «Про цифровий контент та цифрові послуги» (2023 р.).

Таким чином, важливість системного комплексного дослідження взаємозв'язку, розроблення теоретико-методологічних засад і методичного підґрунтя між розвитком сфери цифрових фінансових послуг та формуванням цифрової економіки зумовлює своєчасність і практичне значення обраної Семеном Андрієм Юрійовичем теми дисертаційної роботи «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки».

2. Зв'язок роботи з державними чи галузевими науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота Семенова Андрія Юрійовича на тему «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки» виконана в межах

науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Зокрема, результати дослідження містяться в НДР, у яких автор брав участь як виконавець: «Моделювання та прогнозування поведінки фінансових ринків як інформаційний базис забезпечення фінансової стійкості та безпеки держави» (номер державної реєстрації 0117U003936); «Економіко-математичне моделювання механізму відновлення суспільної довіри до фінансового сектору: запорука економічної безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U003924); «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників» (номер державної реєстрації 0120U100473); «Data-Mining для протидії кібершахрайствам та легалізації кримінальних доходів в умовах цифровізації фінансового сектору економіки України» (номер державної реєстрації 0121U100467); «Цифровізація та транспарентність публічних, корпоративних та особистих фінансів: вплив на інноваційний розвиток та національну безпеку» (номер державної реєстрації 0122U000774).

До звітів за держбюджетними темами увійшли пропозиції автора стосовно концептуальної моделі надання фінансових послуг у сучасних умовах; значення довіри на ринку сучасних фінансових послуг; впливу платіжних фінансових технологій на рівень тіньової економіки; обґрунтування впливу тенденцій (переваг та ризиків), що визначають трансформації на ринку фінансових послуг; оцінювання рівня сформованості цифрової економіки та цифровізації банків в Україні.

3. Особистий внесок здобувача

Здобувачем детально проаналізовано проблематику дослідження, сформовано й розроблену основну ідею дисертації, розвинені теоретико-методологічні засади та методичне підґрунтя розвитку сфери цифрових фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки.

Найбільш суттєві результати дослідження, особисто одержані дисертантом: обґрунтовано роль цифрових платформ у трансформації економічних процесів шляхом визначення структурно-логічних зв'язків між передумовами становлення цифрових платформ, їх складових, особливостей функціонування, що дозволило ідентифікувати руйнівну силу цифрових платформ; розроблено структурно-логічну схему впливу підричних цифрових технологій на функціонування суб'єктів економічної діяльності, що дало змогу визначити переваги та створені можливості й ідентифікувати потенційні ризики; обґрунтовано методологічні засади фінтех-ландшафту, який представлено як спільний і взаємозалежний простір, на якому працюють фінтех-компанії, що за допомогою цифрових технологій надають цифрові фінансові послуги, а також суб'єкти фінтех-інфраструктури, які забезпечують сервісами, що сприяють

якості та довірі до цифрових фінансових послуг; обґрунтовано драйвери експансії представників BigTech на ринку фінансових послуг з позицій попиту та пропозиції цифрових фінансових послуг у межах розбудови власних екосистем продуктів та послуг; розроблено науково-методичний підхід до розрахунку інтегральної оцінки та кластеризації банків в Україні за рівнем цифровізації діяльності, що передбачає використання індексних інтегральних показників, які узагальнюють вплив п'яти груп складових цифровізації: представленість банків у цифрових медіа та соціальних мережах; популярність офіційних сайтів банків; активність використання мобільних додатків банків для фізичних осіб; активність використання мобільних бізнес-додатків банків (для юридичних осіб); активність використання інших мобільних додатків банків; науково-методичний підхід щодо комплексного оцінювання рівня сформованості цифрової економіки в Україні на основі індексних інтегральних показників, які узагальнюють вплив різних складових цифровізації країни на економічні процеси.

Результати наукового дослідження, які виносяться на захист, отримані автором особисто та знайшли відображення в опублікованих працях. Внесок автора у праці, опубліковані у співавторстві, наведено у списку публікацій.

4. Достовірність положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані у дисертаційному дослідженні

Аналіз дисертації, а також ознайомлення з публікаціями здобувача дають підстави зробити висновок про те, що наукові висновки, положення та рекомендації, сформульовані у дисертації, характеризуються належним рівнем обґрунтованості та достовірності.

У дисертації проведено аналіз наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців стосовно розвитку складових цифрової економіки та сфери цифрових фінансових послуг, проаналізовано законодавчі та нормативно-правові документи, статистичні дані вітчизняних та міжнародних фінансово-економічних інституцій, матеріали аудиторських та консалтингових компаній, звіти фінансових установ та фінтех-компаній.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема наукової абстракції, аналізу та синтезу, функціонального і системного аналізу, індукції та дедукції, аргументації, історико-логічний метод, оцінювання, групування, табличний та графічний аналіз, компаративний аналіз, системно-структурний метод, метод логічного узагальнення й тенденційного аналізу, економіко-статистичний аналіз, кластеризація, метод індексних та інтегральних оцінок, метод головних компонент та бінарних розрахунків.

5. Наукова новизна одержаних результатів

Дисертаційне дослідження Семенова А.Ю. містить нові наукові результати, що підкріплені емпіричними розрахунками.

вперше:

– обґрунтовано роль цифрових платформ у трансформації економічних процесів шляхом визначення структурно-логічних зв'язків між передумовами становлення цифрових платформ, їх складових, особливостей діяльності, що дозволило систематизувати наслідки для різних видів економічної діяльності та ідентифікувати руйнівну силу цифрових платформ;

– розроблено структурно-логічну схему впливу підричних цифрових технологій на функціонування суб'єктів економічної діяльності, що дало змогу визначити переваги та створені можливості й ідентифікувати потенційні ризики;

– обґрунтовано методологічні засади фінтех-ландшафту, який представлено як спільний і взаємозалежний простір, на якому працюють фінтех-компанії, що за допомогою цифрових технологій надають цифрові фінансові послуги за різними напрямками фінтеху, а також суб'єкти фінтех-інфраструктури, які забезпечують сервісами, що сприяють: 1) якості цифрових фінансових послуг; 2) довірі до цифрових фінансових послуг;

– обґрунтовано драйвери, що спонукають представників BigTech до експансії на ринку фінансових послуг як з позицій попиту зі сторони запитів споживачів цифрових послуг, так і пропозиції цифрових фінансових послуг у межах розбудови власних екосистем продуктів та послуг, що відповідають стратегічним потребам у просуванні ключового цифрового продукту компанії;

– розроблено науково-методичний підхід до розрахунку інтегральної оцінки та кластеризації банків в Україні за рівнем цифровізації діяльності, що передбачає використання індексних інтегральних показників, які узагальнюють вплив п'яти груп складових цифровізації: представленість банків у цифрових медіа та соціальних мережах; популярність офіційних сайтів банків; активність використання мобільних додатків банків для фізичних осіб; активність використання мобільних бізнес-додатків банків (для юридичних осіб); активність використання інших мобільних додатків банків;

удосконалено:

– структурно-логічну схему функціонування цифрової економіки, елементами якої визначено: 1) цифровий капітал; 2) цифрові ресурси; 3) цифрові продукти та послуги; 4) цифрові бізнес-моделі; 5) цифрові дані;

– науково-методичний підхід щодо комплексного оцінювання рівня сформованості цифрової економіки в Україні, на основі індексних інтегральних показників, які узагальнюють вплив різних складових цифровізації країни на економічні процеси. На відміну від інших підходів складовими оцінки (індексу сформованості цифрової економіки) обрано індикатори розвитку ІКТ-сектору,

стану розвитку цифрової інфраструктури, рівня цифровізації бізнесу, рівня цифрової культури та навичок в країні;

– теоретичну модель дизайну цифрових послуг, що на відміну від існуючих підходів передбачає їх розгляд у системі координат між рівнем цифровізації послуг та рівнем співучасті споживачів у процесі створення послуг у контексті впливу на бізнес-середовище, взаємодію зі споживачами та рівнем використовуваних технологій за такими критеріями: спосіб доставки, рівень зрілості, еластичність, спосіб монетизації;

– науково-методичний підхід щодо комплексного оцінювання ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора як передумови цифровізації банків в Україні шляхом використання функції Харрінгтона, що поєднують групові результати показників стану і динаміки безготівкових операцій та платежів, процесів використання платіжних карток та здійснення операцій з електронними грошима, платіжної банківської інфраструктури, фінансової діяльності банків в Україні;

– науково-методичний підхід розрахунку комплексного оцінювання банків в Україні за рівнем ефективності електронно-платіжної діяльності шляхом використання методу головних компонент, бінарних розрахунків та побудови самоорганізаційних карт Кохонена, що дозволило виділити кластери банків за їх рівнем готовності до подальшої цифровізації своєї діяльності;

– методологічні засади процесів підриву, дезінтермедіації та дезагрегації на ринку фінансових послуг, що характеризує взаємодію компаній фінтех-інфраструктури на рівні аутсорсингу окремих складових процесу створення і надання цифрових фінансових послуг; фінтех-компаній на рівні розробників фінтех-рішень та продуктів стороннім установам для пропозиції цифрових фінансових послуг; вертикально-інтегрованих цифрових платформ на рівні власників нефінансових екосистем, що вбудовують фінтех-рішення, пропонуючи цифрові фінансові послуги (продукти) у формі комплексної продуктової пропозиції, що за своєю загальною цінністю є більш привабливою для споживачів, аніж традиційні фінансові послуги;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування передумов формування цифрової економіки через розробку теоретичної моделі функціонування інтернет-економіки;

– визначення сутності понять: «*цифрова економіка*» як різновид економіки, що передбачає процес створення та передачі цифрової послуги або продукту як результату інноваційного поєднання цифрових даних, цифрових технологій і людського капіталу, які здійснюються мережевими компаніями й цифровими платформами та екосистемами; «*цифрова платформа*» як компанія цифрової економіки, що формує архітектуру цифрового простору для створення цінності користувачами, спираючись на використання цифрових технологій та правил взаємодії з розробниками і надавачами цифрових послуг та продуктів; «*фінтех*»

як бізнес-напрямок цифрової економіки що об'єднує інноваційні компанії з фінансового та нефінансового видів економічної діяльності на основі використання цифрових технологій як інструменту, що забезпечує удосконалення процесів надання та створення нових клієнтоорієнтованих цифрових фінансових послуг та продуктів; «цифрова фінансова послуга» як вид економічної діяльності в умовах цифрової економіки, що стосується купівлі-продажу фінансових послуг (продуктів) у формі цифрової транзакції, в основу якого покладено процес створення та розподілу цінності для споживача у матеріальній чи нематеріальній формі за допомогою цифрових технологій, що виникає як результат спільної взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг;

– характеристика еволюційної ролі цифрового банкінгу у формуванні відкритої цифрової економіки, що дозволило класифікувати різні види відкритого банкінгу та відповідно визначити основних дійових осіб та їх функціонал у процесах надання цифрових фінансових послуг.

6. Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях, персональний внесок здобувача

Результати дослідження та основні положення дисертації опубліковано у 62 наукових працях загальним обсягом 40,23 друк. арк., з яких особисто автору належить 24,26 друк. арк., у тому числі 4 розділи у колективних монографіях, 37 статей у наукових виданнях з економіки (з яких 28 статей у наукових фахових виданнях, 8 – у виданнях, що входять до наукометричних баз даних Scopus та / або Web of Science, 1 – у зарубіжному виданні), 21 публікація у збірниках матеріалів конференцій.

7. Апробація результатів

Основні результати дисертаційної роботи реалізовано як практичні рекомендації в роботі окремих установ, що підтверджується відповідними довідками та актами.

Наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в роботі окремих установ, що підтверджується відповідними довідками та актами.

Розроблені пропозиції щодо розрахунку комплексної оцінки рівня (індексу) сформованості цифрової економіки в Україні використані у практичній діяльності Української асоціації фінтех та інноваційних компаній (довідка від 16.10.2023). Рекомендації щодо застосування порівняльної оцінки рівня ефективності електронно-платіжної діяльності банків, що базується на аналізі груп показників, які враховують індикатори розвитку електронно-платіжної інфраструктури та індикатори фінансового стану банків, використані у

практичній діяльності філії АТ «Укресімбанк» у м. Сумах (довідка №15/3-07 від 10.07.2023). Науково-методичний підхід оцінки рівня цифровізації банківської діяльності, що базується на аналізі груп показників, які враховують індикатори рівнів представленості банку в медіа-ресурсах та соцмережах, популярність офіційного сайту банку, активності використання мобільних додатків для фізичних осіб, бізнес-додатків та інших мобільних додатків банку, використаний у діяльності Сумського регіонального управління Східного регіонального департаменту АТ «УКРСИББАНК» (довідка № 139/62-2-03/26 від 20.10.23).

Результати дисертації використані у межах реалізації міжнародного грантового проекту за програмою Жан Моне (Еразмус+) «Роль захисту прав споживачів фінансових послуг для фінансової стабільності в цифрову епоху: європейські підходи» (№ 620509-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE, 2020-2023), зокрема використані напрацювання дисертанта при викладанні дисципліни «Цифрова трансформація фінансових послуг: європейські та українські студії» в Київському національному університеті технологій та дизайну (довідка №05-78/3068 від 06.10.2023).

Матеріали наукового дослідження використовуються в освітньому процесі Сумського державного університету, зокрема через упровадження й оновлення змісту дисциплін «Цифровий банкінг», «Вступ у Фінтех» (ОС «Бакалавр»), «Цифрові фінансові послуги та інструменти» «Ринок фінансових послуг» (ОС «Магістр»), «Цифровізація у фінансах, банківській справі та страхуванні» (ОНС «Доктор філософії») (акт від 05.09.2023 р.).

8. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

За результатами перевірки дисертаційної роботи Семенова Андрія Юрійовича на наявність ознак академічного плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism встановлено коректність посилань на першоджерела інформації для текстових запозичень, а також ілюстративного матеріалу. Не виявлено випадків навмисних спотворень, ознак фальсифікації даних. Отже, порушень академічної доброчесності не виявлено.

9. Відповідність фаху

Дисертація за темою, предметом, об'єктом дослідження та змістом визначених завдань, науковою новизною та практичними результатами, теоретико-практичною цінністю відповідає спеціальностям 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством; 08.00.08 – Гроші, фінанси та кредит.

У ході перевірки дисертаційної роботи не виявлено зауважень щодо суті самої роботи.

УХВАЛИЛИ:

1. Дисертаційна робота Семенова А. Ю. на тему «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки» є завершеною науковою працею, що містить нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати. Робота характеризується єдністю змісту, послідовністю викладу матеріалу, відповідає принципам академічної доброчесності, засвідчує особистий внесок здобувача.

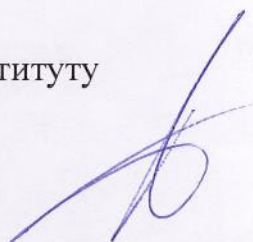
2. У 62 наукових працях автора повною мірою висвітлено зміст дисертації, з них 4 розділи в колективних монографіях, 37 статей, зокрема 28 статей у фахових наукових виданнях, 9 статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях та у виданнях, що індексуються міжнародними наукометричними базами даних (Scopus та Web of Science), 21 матеріал доповідей у збірниках праць конференцій.

3. Дисертація Семенова Андрія Юрійовича на тему «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки» відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р.

4. З урахуванням значення виконаної роботи та актуальності проведених досліджень дисертаційна робота Семенова Андрія Юрійовича на тему «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки» рекомендується до представлення на розгляд у спеціалізовану вчену раду Д55.051.06 на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством, 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит.

Рецензенти:

Доктор економічних наук, професор,
в.о. директора Навчально-наукового інституту
бізнесу, економіки та менеджменту
Сумського державного університету



Олексій ЛЮЛЬОВ

Доктор економічних наук, професор,
доцент кафедри фінансових технологій
і підприємництва
Сумського державного університету



Олексій ЗАХАРКІН

Доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансових технологій
і підприємництва
Сумського державного університету



Павло РУБАНОВ